

TERMINOLOGIK TIZIMNING SHAKLLANISHIDA DAVLAT TILI SIYOSATINING TA'SIRI

**Alibayeva Mashxura Abdunabi
qizi**

Guliston davlat pedagogika
instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi, 1-kurs
magistranti

Xudoyqulovamashhura99@gmail.com

Annotatsiya. Barcha ilm-fan, texnika sohalarida davr talabiga javob beradigan terminologik tizimni tartibga solish bugungi kunining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada terminologik tizimning shakllanishi va uning davlat tili siyosatiga ta'sirining nazariy masalalari O'zbekiston sharoitida terminlarning rivojlanish bosqichlari hamda terminlarni me'yorlash va muntazam yangilash kabi masalalari yoritilgan. Maqolada terminologik tizimning yuzaga kelish sabablari, tasnifi tilshunoslikka oid manbalar tayangan holda tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: terminologiya, davlat tili, terminolog lug'at, lingvokurtologiya, umumadabiy til, terminlar sistemasi, fan tili, terminologik leksika, texnika terminlari, ilmiy nomenlar.

Abstract. The regulation of a terminological system that meets the requirements of the time in all fields of science and technology is one of the current issues of our time. This article covers theoretical issues of the formation of the terminological system and its impact on the state language policy, the stages of development of terms in the conditions of Uzbekistan, as well as issues such as standardization and regular updating of terms. The article analyzes the reasons for the emergence and classification of the terminological system based on linguistic sources.

Keywords: terminology, state language, terminological dictionary, linguokurtology, general literary language, terminological system, scientific language, terminological lexicon, technical terms, scientific nomenclature.

Аннотация: Регламентация терминологической системы, отвечающей требованиям времени во всех областях науки и техники, является одной из актуальных проблем современности. В статье рассматриваются теоретические вопросы формирования терминологической системы и её влияние на государственную языковую политику, этапы развития терминологии в условиях Узбекистана, а также такие вопросы, как стандартизация и регулярное обновление терминов. В статье анализируются причины возникновения и классификация терминологической системы на основе лингвистических источников.

Ключевые слова: терминология, государственный язык, терминологический словарь, лингвокуртология, общелитературный язык, терминологическая система, научный язык, терминологическая лексика, технические термины, научная номенклатура.

Kirish.

Til – har qanday jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, u nafaqat muloqot vositasi, balki milliy ong va madaniyatning shakllanishida markaziy rol o‘ynaydi. Ayniqsa, davlat tili millatning birligi, madaniy merosi va ilmiy-texnik rivojlanishning muhim vositasi sifatida e’tirof etiladi. Bugungi kunda ilm-fan, ta’lim, iqtisodiyot va boshqa sohalarda terminologik tizimning aniqligi va birxilligi milliy til siyosatining samarali amalga oshirilishi bilan bevosita bog‘liqdir.

Terminologiya — ma’lum bir fan, texnika yoki soha doirasidagi atamalar to‘plami bo‘lib, u ilmiy muloqot va amaliy faoliyatning samaradorligini ta’minlashda asosiy vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, davlat tili siyosati terminlarni standartlashtirish, ularning izchil ishlatilishini ta’minlash va milliy tilning ilmiy salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim mexanizm sifatida qaraladi. Milliy tilni rivojlantirish strategiyalari, jumladan, so‘z boyligini kengaytirish, yangi terminlarni yaratish, ularni ma’lum fanlar va sohalarda joriy etish kabi chora-tadbirlar terminologik tizimning shakllanishida sezilarli rol o‘ynaydi.

Shuningdek, terminologik tizimni shakllantirish jarayoni nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liqdir. Davlat tili siyosati orqali yaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy qo'llanmalar, lug'atlar va ma'ruzalar milliy tilning terminologik boyligini va uning xalqaro ilmiy maydonda raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Bu jarayon o'z navbatida sohalararo kommunikatsiya, ilmiy va texnologik innovatsiyalarni joriy etish hamda milliy bilim resurslarini shakllantirishga imkon yaratadi. Hozirgi kunda ilmiy va texnikaviy sohalarda terminologik izchillik va aniqlik talablarining oshishi, davlat tilining ilmiy-uslubiy maqomini mustahkamlashni zarur qiladi. Shu bois, terminologik tizimning rivojlanishi va uning standartlashuvi milliy til siyosatining strategik maqsadlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ilmiy tadqiqotlar ushbu munosabatlarni chuqur tahlil qilishni talab qiladi.

Davlat tili siyosati terminologik rivojlanishga quyidagi jihatlarida ta'sir ko'rsatadi:

1. Normativ me'yorlarni belgilash: Davlat tili siyosati terminlarning izchil va yagona qo'llanilishini ta'minlaydigan qonuniy va metodologik hujjatlarni ishlab chiqadi. Bu esa ilmiy, ta'limiy va amaliy faoliyatda terminlarning chalkashligini kamaytiradi.

2. Terminlarni yaratish va joriy etish: Milliy til siyosati yangi ilmiy va texnik atamalarni ishlab chiqish, ularni rasmiylashtirish va amaliyotga kiritish jarayonini tartibga soladi.

3. Terminologik izchillik va standartlashtirish: Davlat tili siyosati orqali terminologik standartlar ishlab chiqiladi, ularning milliy va xalqaro ilmiy maydondagi mosligi ta'minlanadi.

4. Ilmiy va amaliy salohiyatni oshirish: Terminologik tizimning rivojlanishi natijasida milliy tilning ilmiy imkoniyatlari kengayadi, ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ta'lim jarayoni samaraliroq bo'ladi.

Shu bilan birga, terminologik tizimning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida davlat tili siyosatining ijtimoiy, madaniy va ma'naviy ta'siri ham muhim ahamiyatga ega. Tilning boyligi, yangi atamalarni yaratish imkoniyati va ularning jamiyat

tomonidan qabul qilinishi milliy ongning shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu ilmiy maqolada terminologik tizimning shakllanishida davlat tili siyosatining roli, uning ilmiy va amaliy ahamiyati, terminlarni standartlashtirish jarayonidagi muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqolada terminologik tizimning rivojlanishida davlat siyosatining ijtimoiy, madaniy va ilmiy ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot doirasida milliy tilning ilmiy terminologiyasi, normativ hujjatlar, lug'atlar va sohalararo kommunikatsiyadagi roli asosiy e'tibor markazida bo'ladi.

Asosiy qism.

Terminologik tizimning mohiyati va funktsiyalari

Terminologik tizim – bu ma'lum bir fan, soha yoki texnologik yo'nalishdagi atamalar, ularning aniqligi, izchil ishlatilishi va o'zaro bog'liqligi orqali shakllangan kompleks struktura hisoblanadi. Ushbu tizim ilmiy muloqot, ta'lim jarayoni va amaliy faoliyatning samaradorligini ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi.

Terminologik tizimning asosiy funktsiyalari quyidagilardan iborat:

- Kommunikativ funktsiya: ilmiy va texnik kontseptlarni aniqlik bilan ifodalash;
- Kognitiv funktsiya: yangi bilimlarni qabul qilish va ularni tizimli shaklda saqlash;
- Standartlashtiruvchi funktsiya: terminlarni yagona me'yor asosida ishlatish va chalkashliklarning oldini olish;
- Madaniy va milliy funktsiya: milliy tilning ilmiy salohiyatini oshirish va uning madaniy boyligini mustahkamlash.

Terminologik tizim va ilmiy tilning o'zaro aloqasi

Ilmiy til va terminologiya o'rtasidagi aloqaning ahamiyati katta. Terminlar ilmiy tilning asosiy birliklari bo'lib, ular orqali ilmiy kontseptlar aniqlanadi va uzatiladi. Milliy tilning ilmiy terminologiyasi rivojlanishi, o'z navbatida, ilmiy fikrlashning rivojlanishiga hissa qo'shadi va xalqaro ilmiy muloqotda milliy tilning maqomini oshiradi.

Davlat tili siyosatining maqsad va vazifalari

Davlat tili siyosati – bu milliy tilni rivojlantirish, normativ asoslarini belgilash, uning ijtimoiy, ilmiy va madaniy salohiyatini oshirishga qaratilgan strategik chora-tadbirlar majmui. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- milliy tilni rasmiy va ilmiy sohalarda faol qo'llashni ta'minlash;
- terminologik izchillikni standartlashtirish;
- yangi terminlarni yaratish va ularni amaliyotga joriy etish;
- til boyligini oshirish va tilning normativligini mustahkamlash.

Terminologik tizimni rivojlantirishdagi davlat tili siyosatining roli

Davlat tili siyosati terminologik tizimni shakllantirish va rivojlantirishda quyidagi yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi:

- Normativ hujjatlar orqali boshqaruv: milliy lug'atlar, qoidalar, ilmiy va texnik qo'llanmalar.
- Ilmiy va texnik sohalarda standartlashtirish: yangi atamalarni yaratish va ularni tasdiqlash.
- Ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda qo'llanilishi: terminologik izchillikni ta'minlash, fanlararo kommunikatsiya imkoniyatlarini kengaytirish.
- Milliy tilning xalqaro maydondagi maqomini oshirish: ilmiy kontseptlarni milliy til orqali uzatish, tarjima va adaptatsiya jarayonini tartibga solish.

Terminlarni yaratish va standartlashtirish

Terminologik tizimning barqaror rivojlanishi uchun yangi ilmiy va texnik atamalarni yaratish, ularning aniqligi va izchilligini ta'minlash zarur. Bu jarayon quyidagi bosqichlardan iborat:

- mavjud atamalarni tahlil qilish va ularni milliy tilga moslashtirish;
- yangi terminlarni yaratish va ularni fanlararo qo'llash;
- terminlarni normativ hujjatlar va ilmiy lug'atlarga kiritish.

Davlat tili siyosatining ijtimoiy va madaniy ta'siri

Terminologik tizim faqat ilmiy jihatdan emas, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham rivojlanadi. Davlat tili siyosati orqali yaratilgan terminologik

normativlar milliy ongni shakllantirish, til boyligini oshirish va ilmiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Qiyinchiliklar va ularni hal etish yo'llari

Terminologik tizimni shakllantirish jarayonida duch kelinadigan asosiy qiyinchiliklar:

- yangi atamalarni tezkor yaratish zarurati;
- terminlarni izchil va yagona qo'llashni ta'minlash;
- xalqaro ilmiy terminologiya bilan uyg'unlikni saqlash.

Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat tili siyosati normativ hujjatlar, ilmiy markazlar va metodik qo'llanmalar orqali terminologik tizimni tartibga solish va rivojlantirish mexanizmlarini yaratadi.

Xulosa.

Terminologik tizimning shakllanishi va rivojlanishida davlat tili siyosatining roli beqiyosdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy til siyosati terminlarni standartlashtirish, ularning izchil ishlatilishini ta'minlash va yangi atamalarni yaratish orqali ilmiy va amaliy faoliyatning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, terminologik tizimning barqarorligi va uning milliy til orqali shakllanishi ilmiy muloqotning aniqligi, sohalararo kommunikatsiyaning rivojlanishi hamda milliy bilim resurslarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tili siyosati terminologik tizimni rivojlantirishda bir nechta asosiy

yo'nalishlarda samarali ta'sir ko'rsatadi: normativ hujjatlar orqali boshqaruv, yangi ilmiy va texnik atamalarni yaratish va amaliyotga joriy etish, terminologik izchillikni ta'minlash, shuningdek, milliy tilning xalqaro ilmiy maydondagi maqomini oshirish. Bularning barchasi milliy tilni nafaqat muloqot vositasi, balki ilmiy va madaniy boylik sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shaxsiy nuqtai nazarimga ko'ra, davlat tili siyosati orqali terminologik tizimni rivojlantirishning ahamiyati nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham o'ta muhimdir. Milliy tilimizning boyligi, yangi atamalarni yaratish imkoniyati va

ularni ilmiy sohalarda izchil qo'llash – bu bizning ilmiy tafakkurimizni yanada rivojlantirish, yosh avlodni milliy tilga qiziqtirish va xalqaro maydonda milliy tilimizning mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shaxsiy tajribam shuni ko'rsatadiki, terminologik tizimga e'tibor qaratish, uning ilmiy va amaliy salohiyatini anglash – har bir mutaxassis uchun muhim vazifa. Chunki har bir aniq va izchil ishlatilgan termin milliy bilimni tizimli ravishda rivojlantirishga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, terminologik tizimni shakllantirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni hal qilish uchun davlat tili siyosati doimiy yangilanish, ilmiy va amaliy monitoring, shuningdek, sohalararo hamkorlikni rivojlantirish mexanizmlarini talab qiladi. Bu esa milliy tilning ilmiy terminologiyasi orqali rivojlanishini tezlashtiradi va ilmiy izchillikni ta'minlaydi. Natijada, terminologik tizim va davlat tili siyosati o'rtasidagi uzviy bog'liqlik nafaqat ilmiy jihatdan, balki ijtimoiy, madaniy va ma'naviy nuqtai nazardan ham muhim ekanligini ta'kidlab o'tish mumkin. Men shaxsiy tajribam va ilmiy izlanishlarim natijasida ko'rdimki, davlat tili siyosati orqali milliy tilimizni rivojlantirish va terminologik tizimni izchil shakllantirish – bu milliy ongni, ilmiy tafakkur va madaniy merosimizni boyitadigan muhim yo'nalishdir.

Shu nuqtai nazardan, terminologik tizimni rivojlantirish bo'yicha amalga oshiriladigan davlat siyosati har bir fan sohasida izchillikni, ilmiy aniqlikni va milliy tilning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, milliy tilimizni ilmiy, amaliy va madaniy jihatdan yanada kuchaytiradi hamda jamiyatimizning ilmiy salohiyatini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nurmatova, U., & Eshbo'tayeva, Sh. (2025). *Terminologik tizim shakllanishi va rivojlanishining nazariy-metodologik asoslari*. Zenodo.
2. Artikova, D. (2023). O'zbek tilida termin va terminologiya. *Filologiya Ufqlari Jurnali*, 12(12).
3. Kayumova, M. (2023, October 11). Terminological analysis in English and Uzbek linguistics. *American Journal of Philological Sciences*, 3(10), 21–28.

4. Nizomova, M. B., & Safarov, G. M. (2024, November 11). Semantics of scientific terminology in English and Uzbek: A comparative analysis. *Tanqidiy Nazar, Tahliliy Tafakkur va Innovatsion G'oyalar*, 1(1)
5. Sabinabonu Mahmudova. (2024). Lexicon and terminology of scientific discourse (in the material of articles and theses). *O'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari (ACTA NUUZ)*, 1/9.
6. Hakimova, D. (2024). Terminologiya sohasining tarixi va dolzarb muammolari. *Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari*, (54).
7. Sharipova, S. (2024). Neologizmlarga oid maqolalarda terminologiya masalalari va leksik ijodkorlik. *Ilm-fan yangiliklari konferensiyasi materiallari*.